

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

НАЗАРОВ МИКОЛА СЕРГІЙОВИЧ

УДК 351.862.4 (477) (043.5)

**ПІДХОДИ ТА МЕХАНІЗМИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ УКРАЇНИ
ЯК СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

23.00.02 – політичні інститути та процеси

Реферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора політичних наук

Луцьк – 2025

Роботу виконано у Волинському національному університеті імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: **Шуляк Антоніна Миколаївна**, доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу, декан факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Офіційні опоненти: **Резнікова Ольга Олександрівна**, доктор політичних наук, завідувач відділу проблем стратегічного планування центру безпекових досліджень, старший науковий співробітник Національного інституту стратегічних досліджень;
Хома Наталія Михайлівна, доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та міжнародних відносин Інституту гуманітарних та соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка»;
Брусиловська Ольга Іллівна, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Захист відбудеться «19» вересня 2025 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 32.051.09 Волинського національного університету імені Лесі Українки (конференц-зал, корпус А, просп. Волі, 13, м. Луцьк, 43025).

З дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті <https://tinyurl.com/2evc64mn> та в бібліотеці Волинського національного університету імені Лесі Українки за адресою: 43025, м. Луцьк, вул. Винниченка, 30 а.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Євгенія ВОЗНЮК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність. Вплив гібридної агресії РФ проти України особливо активно став проявлятися ще починаючи з 2014 року. Революція Гідності стала символічним тригером для керівництва РФ, що сигналізував про різку зміну зовнішньополітичного вектору розвитку України. Анексія Криму, військові дії на сході України, а також перманентні інформаційно-психологічні операції актуалізували необхідність пошуку асиметричних відповідей. Зіштовхнувшись з більш ресурсно сильним суперником, Україна шукає альтернативні способи реагування на російську загрозу. Концепт національної стійкості та його практичне втілення в українські реалії може стати потенційним рішенням цієї безпекової дилеми. Сильне громадянське суспільство має важливе значення в контексті національної стійкості та безпеки, адже саме цей інститут стає важливим фактором безпеки поруч із державними інститутами.

Потенціал України в конфлікті з РФ полягає в її громадянському суспільстві та волонтерському русі, який виник як рефлекс виживання в умовах важких негараздів і дисфункції державних органів влади. Однак існує ризик, що цей сприятливий імпульс, тобто можливість скористатися громадянським суспільством для підвищення національної стійкості, може бути втрачений через схильність України до традиційного розуміння безпеки, орієнтованого на клієнта. З 2014 року українська держава ефективно використовувала потенціал громадянського суспільства у функціонуванні органів безпеки. Під час реалізації реформ у частині безпеки Україна мала на меті залучити громадськість до вироблення рішень і гарантувати більш обґрунтований контроль за об'єктами безпеки та захисту. Адміністративна структура також має містити компоненти, які дозволяють забезпечити всебічний підхід суспільства до управління національною безпекою.

В умовах глобальних викликів, насамперед пов'язаних із війною, а також глобальних економічних викликів, корупцією, масованим поширенням дезінформації та локальних викликів, що дестабілізують соціально-економічну

та політичну ситуацію, існують ризики посилення нестабільності територіальних громад, що у свою чергу може загрожувати безпеці країни. Концепт національної стійкості ґрунтується на підході, що стійкість концентрується не так у центрі (столиці), як у громадах. І жодні реформи органів центральної влади не зможуть суттєво вплинути на безпеку держави, якщо територіальні громади не стануть самодостатніми безпековими одиницями.

Стійкість територіальних громад є важливою характеристикою внутрішніх процесів у спільноті та виражає наявний потенціал до відновлення, а у подальшому і до розвитку. Для розуміння феномену стійкості необхідно розібрати аспекти як індивідуальної стійкості, так і безпосередньо стійкості спільнот (громад). Війна значною мірою мінімізує людський потенціал громад. Масова евакуація цивільного населення, міграції та людські втрати радикально вплинули на структуру та чисельність населення. Поряд з цим органи місцевої влади не володіють повним масивом інформації щодо соціально-демографічного складу населення, міграційних процесів, що обмежує управління людським потенціалом громади.

З огляду на те, що проблематика національної безпеки та стійкості є міждисциплінарною, нами було проаналізовано наукові доробки авторів в найбільш досліджуваних галузях знань. Дослідники у сфері державного управління та безпекових досліджень (О.Резнікова, Ю.Пунда, О.Гринь, О.Яцино, О.Коломієць, О.Ключко, Л.Літвін, Б.Бузан) проаналізували державну політику України у сфері національної безпеки та вибір моделі забезпечення національної стійкості з огляду як на сучасне безпекове середовище України, так і на кращий досвід забезпечення національної системи стійкості в інших державах. У політичній науці (Н.Хома, З.Коваль, Т.Герасимчук, М. Ткач, В. Дерев'янка, А. Лепіхов, Г. Храпач, І.Семенець-Орлова) дослідники сфокусувалися на аналізі політичних інститутів України, які відповідальні за забезпечення національної безпеки. Також зроблено акцент на важливості розвитку громадянського суспільства та підвищення кваліфікації спеціалістів,

залучених до сфери національної безпеки та оборони. У галузі права (І.Доронін, В.Башук, А.Швед, М.Каліман, Т.Шинкар, А.Дашковська) основні дослідження націлені на нормативне забезпечення в системі національної безпеки, а також проаналізовані основні недоліки українського законодавства з точки зору побудови національної системи стійкості. В економічній науці (О.Власюк, В.Гарькава, С.Ханін, С.Ковова, О.Денисова) запропоновані розробки концептуальної моделі управління економічною безпекою, що враховують як внутрішні, так і зовнішні загрози національній безпеці. Це дозволило розробити ефективні стратегії для їх нейтралізації, що особливо актуально в умовах воєнного стану.

Водночас, незважаючи на зростаючу увагу науковців та практиків до проблематики національної стійкості в умовах сучасних викликів та загроз, концептуальні засади національної стійкості як складової системи національної безпеки держави залишаються недостатньо розробленими на рівні комплексного наукового дослідження. Особливо це стосується браку науково обґрунтованих підходів та механізмів її забезпечення в умовах кризових ситуацій та збройної агресії.

Подана робота є спробою запропонувати комплексну концептуальну модель національної стійкості, спрямовану на формування системи заходів превентивного характеру та механізмів оперативного реагування, які б забезпечили здатність держави та суспільства ефективно протистояти кризовим ситуаціям, швидко відновлюватися після них та адаптуватися до нових викликів, зберігаючи при цьому основні функції та цінності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Сумського державного університету за темами «Розробка методики взаємодії правоохоронних органів України щодо протидії легалізації злочинних доходів» (номер державної реєстрації 0120U100474); «Корупція в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови: оптимальна модель протидії» (номер державної реєстрації

0124U000556). У межах тем автор провів дослідження, пов'язані з розробкою теоретичних, організаційних, інституційних положень та механізмів формування і забезпечення національної стійкості як складової системи національної безпеки.

Мета дослідження полягає у здійсненні комплексного аналізу феномену національної стійкості, визначення місця та ролі національної стійкості в структурі системи національної безпеки України, а також підходів та механізмів забезпечення національної стійкості України.

Мету дисертаційної роботи конкретизовано в таких основних **завданнях**:

- здійснити теоретичний аналіз феномену стійкості, визначити моделі та індикатори стійкості;
- сформулювати методологічний підхід до аналізу національної стійкості як одного із компонентів стійкості;
- розглянути моделі та індикатори стійкості і виокремити релевантні для оцінки національної стійкості України;
- проаналізувати досвід міжнародних організацій та національних держав у забезпеченні національної стійкості;
- окреслити успішні міжнародні практики забезпечення національної стійкості у кризові періоди;
- розкрити місце та роль національної стійкості в системі національної безпеки України;
- вивчити особливості державної політики України в питаннях забезпечення національної стійкості на локальному рівні;
- проаналізувати інституційне забезпечення національної стійкості України в кризові періоди;
- визначити напрями посилення національної стійкості України на інституційному та практичному рівнях.

Об'єктом дисертації є національна стійкість України як складова системи національної безпеки держави.

Предмет дослідження – підходи та механізми забезпечення національної стійкості України.

Теоретична та методологічна база наукової роботи. Дослідження національної стійкості як складової системи національної безпеки потребує комплексного методологічного підходу, що інтегрує як загальнонаукові, так і спеціальні методи для забезпечення всебічного аналізу цього багатовимірного явища. У дисертації використано системний підхід для розгляду національної стійкості як цілісної системи, що включає політичні, економічні, соціальні, інформаційні та методологічні компоненти (підрозділ 1.1, 1.2, 1.3). Цей підхід дозволяє виявити взаємозв'язки між елементами системи та оцінити їхній внесок у загальну здатність держави протистояти загрозам, адаптуватися до змін і відновлюватися після криз. Аналіз використано для декомпозиції національної стійкості на складові (індикатори, моделі, механізми) (підрозділи 1.1, 1.2, 2.2, 3.1, 3.2.), тоді як синтез застосовано для формування єдиної теоретичної концепції на основі об'єднання цих елементів (підрозділи 1.1, 1.2, 2.2, 3.1). Індукція слугувала для узагальнення даних про конкретні аспекти стійкості (наприклад, на основі емпіричних індикаторів), а дедукція – для переходу від загальних положень національної безпеки до специфіки її проявів у контексті України (підрозділи 1.2, 3.3). Такий набір загальнонаукових методів забезпечує структурованість дослідження та обґрунтованість висновків, дозволяючи розробити практичні рекомендації для підвищення ефективності державної політики.

Додатково до загальнонаукових методів застосовано спеціальні методи, спрямовані на поглиблений аналіз національної стійкості в контексті міжнародного досвіду та українських реалій. Порівняльний аналіз використано для зіставлення моделей забезпечення національної стійкості в Україні з практиками ЄС та НАТО, що дало змогу виявити спільні риси й адаптаційні перспективи (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3). Контент-аналіз застосовували для систематичного вивчення нормативних документів, наукових публікацій і стратегій безпеки, зокрема для ідентифікації ключових характеристик стійкості

та їхньої еволюції, як це видно в аналізі концептуальних підходів ЄС і НАТО (підрозділи 2.1, 4.1, 4.2). Моделювання використано для створення теоретичних моделей національної стійкості, які відображають її ключові елементи та взаємодії, що особливо корисно для прогнозування ефективності механізмів її забезпечення (підрозділи 2.2, 4.2). Інвент-аналіз застосовано для оцінки динаміки змін у системі національної стійкості України під впливом кризових подій, як-от воєнний стан, дозволяючи простежити причинно-наслідкові зв'язки (підрозділ 4.2). Ця методологічна тріангуляція, підкріплена принципами об'єктивності, системності та історизму, створює міцну основу для комплексного осмислення феномену національної стійкості та визначення її ролі в системі національної безпеки України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у комплексному міждисциплінарному дослідженні феномену національної стійкості України через призму системи національної безпеки держави; визначенні дієвих механізмів забезпечення національної стійкості як на рівні держави, так і регіональному й локальному рівнях.

У дисертації обґрунтовано низку теоретичних положень, які мають наукову новизну:

Уперше:

– сформовано авторський підхід щодо критеріїв відмежування національної безпеки від національної стійкості (сфокусованість, темпоральна перспектива, суб'єктний склад, методологія оцінювання, характер заходів, ресурсний підхід, правова регламентація, цільова спрямованість, організаційна структура та характер прийняття рішень). Ці критерії відмежування демонструють, що національна стійкість, хоча і є складовою системи національної безпеки, має свої специфічні характеристики та підходи, які доповнюють та розширюють традиційні механізми забезпечення національної безпеки. Розуміння цих відмінностей є важливим для ефективної інтеграції концепції національної стійкості в загальну архітектуру національної безпеки держави;

– надано визначення поняття «модель національної стійкості» як концептуально-практичної системи організації та функціонування механізмів забезпечення державної стабільності. Така теоретико-методологічна база дозволить не лише систематизувати існуючі національні практики, але й оцінити їхню ефективність та можливості адаптації до специфічних умов інших держав. Особливої актуальності дослідження національних моделей стійкості набуває в контексті російської агресії проти України, яка продемонструвала критичну важливість завчасної розбудови комплексної системи забезпечення національної стійкості;

– розроблено комплексну типологізацію моделей національної стійкості за чотирма критеріями: масштабом охоплення, спрямованістю, механізмами реалізації та інституційною структурою. Розуміння різних типів моделей національної стійкості особливо важливе в контексті сучасних багатовимірних загроз, коли держави повинні обирати найбільш ефективні підходи до забезпечення своєї стійкості. Класифікація дозволяє не лише краще зрозуміти існуючі моделі, але й прогнозувати їхню ефективність в різних умовах, а також визначати напрямки їх можливої адаптації та вдосконалення;

– розроблено комплексний підхід до забезпечення національної стійкості, який інтегрує сім взаємопов'язаних напрямів розвитку системи. Система забезпечення національної стійкості України потребує комплексного вдосконалення за сімома ключовими напрямками: нормативно-правовим, інституційним, кібербезпековим, стратегічного планування, економічним, інформаційної безпеки та міжнародного співробітництва. Кожен з цих напрямів має критичне значення для посилення здатності держави протистояти сучасним викликам та загрозам, особливо в умовах воєнного стану.

Удосконалено:

- визначення понять «безпека» та «національна безпека» з урахуванням динамічного характеру та адаптивних властивостей систем;

- концептуальне розуміння регіональної стійкості та стійкості територіальних громад з урахуванням українського контексту;

- методологічний інструментарій зміцнення національної стійкості через імплементацію інноваційних технологій (штучний інтелект, блокчейн, цифрову трансформацію);

- концептуальну модель інституційної архітектури національної стійкості України як багаторівневої системи реагування.

Отримало подальший розвиток:

– концептуальне розуміння міждисциплінарного характеру національної стійкості через поглиблення аналізу взаємозв'язків між правовими, економічними, управлінськими та політичними аспектами;

– теоретико-методологічні засади аналізу національної стійкості як складової системи національної безпеки шляхом інтеграції системного, діалектичного та структурно-функціонального підходів;

– підходи до формування механізмів адаптації систем національної стійкості в умовах кризових періодів з акцентом на інноваційні стратегії реагування;

– функціональна модель взаємодії ключових інституційних акторів забезпечення національної стійкості в кризових ситуаціях.

Практичне значення дослідження. Теоретичні положення і висновки дослідження сприяють кращому розумінню державно-політичних процесів у сфері національної безпеки. Виявлено особливості функціонування моделей національної стійкості в ЄС, НАТО та окремих національних державах, що зумовлює виокремлення та імплементацію кращих практик забезпечення стійкості в систему національної безпеки України. Також детально проаналізовано інституційне забезпечення національної стійкості в Україні та найбільш перспективні шляхи удосконалення системи національної стійкості України. Результати дисертаційної роботи можуть бути використані для вдосконалення законодавства у сфері національної безпеки України. Матеріали дослідження будуть потрібні під час післявоєнного відновлення України для реалізації концепції забезпечення національної системи стійкості.

Теоретичні положення та висновки, викладені в дисертації, можна використати під час підготовки навчальних програм, методичних матеріалів і занять із відповідних дисциплін, наприклад, «Політологія», «Міжнародні відносини», «Державне управління» та ін. Результати дослідження також будуть корисними для політичних інституцій при розробці та оновленні законодавства у сфері національної безпеки. Результати дисертації використані в навчальному процесі Сумського державного університету під час викладання таких дисциплін: «Політологія», «Інформаційні війни», «Україна у світовій політиці», «Сучасні виклики глобальній та регіональній безпеці» зі змістовим модулем «Збройні конфлікти в сучасному світі».

Особистий внесок дисертанта. Дисертаційна робота є завершеною науковою працею. Наукові положення, висновки, рекомендації та пропозиції, винесені на захист, були одержані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи здобувача. Внесок автора в працях, опублікованих у співавторстві, зазначено у переліку основних публікацій за темою дисертації.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації було обговорено на методологічних семінарах та засіданнях кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету; кафедри політології та публічного управління факультету історії, політології та національної безпеки й кафедр міжнародних відносин та регіональних студій, міжнародних комунікацій та політичного аналізу факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки. Результати дослідження апробовано під час роботи таких *міжнародних конференцій*: «Cognitive Resilience against hostile Disinformation, social Polarisation and harmful Radicalisation» (Таллінн, 2019); «Historical memory, remembrance and reconciliation, cognitive resilience and psychological defence and crisis communication» (Таллінн, 2020); «The New Era of Insecurity» (Хельсінкі, 2022); «Lennart Meri Conference» (Таллінн, 2023); NATO Public

Forum 2023 (Вільнюс, 2023); «Виклики безпеки на локальному рівні» під егідою NATO Science for Peace and Security Program (Краків, 2023); GLOBSEC 2024 (Прага, 2024); NATO Public Forum 2024 (Вашингтон, 2024); Саміт релігійної свободи IRF Summit (Вашингтон, 2025); *всеукраїнських наукових та науково-практичних конференцій*: Всеукраїнська науково-практична конференція з PROКиїв (Київ, 2024); Всеукраїнська наукова конференція «Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства» (Суми, 2024); XI Всеукраїнська науково-практична конференція «Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи» (Суми, 2024); «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 2024).

Крім наукових публікацій, дисертант презентував результати дослідження під час виконання та керівництва таких проєктів: «Оцінка безпекових викликів та рівень підтримки НАТО в Сумській області», грантодавець – Центр публічної дипломатії НАТО, 2023 рік (контракт № RG1380 від 12.01.2023); «Дослідження пріоритетних загроз безпеки у південно-східній Україні», грантодавець – Центр публічної дипломатії НАТО, 2022 рік (контракт № RG620 від 15.01.2022); «Інституційна підтримка Центру досліджень регіональної безпеки у дослідженні перспектив євроатлантичної інтеграції України», грантодавець – Центр публічної дипломатії НАТО, 2021 рік (контракт № PPD(2018)0009 від 18.03.2020); «Дослідження рівня підтримки європейської та євроатлантичної інтеграції України», грантодавець – Центр публічної дипломатії НАТО, 2020 рік (контракт № PPD(2017)27185 від 18.03.2020); «Побудова стійкості в конфлікті шляхом діалогу» (СМ_28112022-3), дослідницька робота на замовлення Українського незалежного центру політичних досліджень (УНЦПД); розробка методології для дослідження готовності територіальних громад до нормалізації суспільно-політичного життя «Аудит безпеки громад» на замовлення громадянської мережі «ОПОРА», за підтримки ЄС; експертиза політик євроінтеграції в рамках проєкту «Мережа гендерних аналітичних центрів: посилення спроможності задля розробки передових політик, оцінки впливу, стратегічної адвокації та сфокусованих комунікацій щодо політик» за

підтримки ЄС; «Розробка методики взаємодії правоохоронних органів України щодо протидії легалізації злочинних доходів» (№ 0120U100474), науково-дослідна робота на замовлення МОН України, 2020–2022; «Приєднання України до європейського та євроатлантичного простору як гарантія національної безпеки», Європейська комісія, 2018–2020; «Механізми впливу громадянського суспільства на європейську інтеграцію України», Європейська комісія, 2015–2017; Україно-естонський науковий проєкт «Стійка Україна» за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Естонії, 2017–2022 рік.

Публікації. З теми дисертаційної роботи опубліковано 20 наукових праць, зокрема 1 підрозділ у колективній монографії, 13 наукових статей, із них 3 – у наукових фахових виданнях України з політичних наук, 1 – у закордонних наукових виданнях, 9 – у виданнях, що входять до баз Scopus / Web of Science, та 6 тез конференцій, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 408 сторінок, з яких основний зміст – 339 сторінок. Список використаних джерел містить 424 позиції.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми наукової роботи, визначено її мету, завдання, об'єкт і предмет; окреслено теоретико-методологічні принципи та методи дослідження, розкрито положення наукової новизни, теоретичне й практичне значення, перспективи використання результатів дисертації, подано інформацію про форми її апробації, конкретизовано структуру дисертаційної роботи.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження національної стійкості»** схарактеризовано джерельну базу дослідження, проаналізовано генезу державної політики у релігійній сфері в процесі конституювання Помісної православної церкви, досліджено закономірності й особливості формування автокефального устрою, визначено принципи та методологію дослідження.

У **підрозділі 1.1 «Концепт стійкості: моделі та індикатори»** зазначено, що концепт стійкості є перспективним з точки зору дослідження не тільки державних інститутів, а й суспільства в цілому. Стійкість виражає особливість демократичних суспільств, у яких державні завдання, зокрема безпека і оборона, не є цариною виключно чиновників, а стосуються й громадських інститутів та суспільства загалом. У співпраці та координації органів державної влади та суспільства можна досягати більш ефективних результатів, ніж виключно спираючись на державний апарат.

Результати дослідження стверджують, що національна стійкість є динамічною структурою, яка змінюється у відповідь на контекстуальні зміни. Це пояснюється тим, що складові національної стійкості – патріотизм, оптимізм, соціальна інтеграція та довіра до політичних і громадських інституцій є динамічними показниками, які можуть доволі швидко змінюватися під дією внутрішніх та зовнішніх впливів. На практиці ця теза означає, що національна стійкість не є константою, яку можна досягти на десятиліття вперед, а це змінна величина, на яку впливають різні складові.

У підрозділі 1.2 «Історіографія дослідження національної стійкості в системі національної безпеки України» зафіксовано, що проблематика національної безпеки та національної стійкості охоплює широкий спектр аспектів, проте особливу увагу привертають правові дослідження, які забезпечують фундамент для формування ефективних інституційних механізмів та правових інструментів реагування на сучасні виклики. Саме право відіграє ключову роль у створенні нормативно-правової бази, яка регулює питання безпеки, забезпечує захист державного суверенітету, прав і свобод громадян, а також сприяє зміцненню стійкості суспільства та державних інституцій.

Розвиток політологічних досліджень у сфері національної безпеки та стійкості характеризується тенденцією до поглиблення міждисциплінарності та комплексності аналізу. Це дозволяє не лише краще розуміти природу сучасних загроз, але й розробляти більш ефективні стратегії забезпечення національної безпеки України в умовах глобальних викликів. Міждисциплінарність досліджень у сфері національної безпеки та стійкості набуває особливого значення з огляду на комплексний характер сучасних викликів. Поєднання політологічних, економічних, управлінських та правових підходів дозволяє створити цілісне розуміння процесів забезпечення національної стійкості та розробити ефективні механізми протидії загрозам.

Дослідження науково-теоретичної бази національної стійкості в системі національної безпеки України, здійснене на основі праць українських учених періоду 2014–2024 років, демонструє еволюцію наукової думки від традиційного розуміння національної безпеки до комплексного осмислення національної стійкості як інтегративної характеристики здатності держави та суспільства протистояти сучасним загрозам.

У підрозділі 1.3 «Методологічний інструментарій дослідження національної стійкості як складової системи національної безпеки» підкреслено, що дослідження національної стійкості як ключового елемента системи національної безпеки вимагає застосування комплексного методологічного підходу, що поєднує якісні та кількісні методи аналізу. У цьому

контексті особливого значення набуває концепція національної стійкості, яка передбачає здатність держави та суспільства ефективно протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам, адаптуватися до змін безпекового середовища та швидко відновлюватися після кризових ситуацій.

У цьому підрозділі представлено систематизований методологічний інструментарій дослідження національної стійкості, який включає загальнонаукові та спеціальні методи, принципи та підходи до аналізу цього феномену в контексті системи національної безпеки. Особливу увагу приділено обґрунтуванню вибору конкретних методів дослідження, їх взаємодоповнюваності та можливостей практичного застосування для оцінки рівня національної стійкості.

Запропонований методологічний інструментарій спрямований на забезпечення комплексного характеру дослідження, що дозволяє всебічно проаналізувати сутність національної стійкості, механізми її формування та зміцнення, а також визначити її роль у системі національної безпеки України. Такий підхід створює надійну основу для розробки практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності державної політики у сфері забезпечення національної стійкості.

У другому розділі **«Міжнародний досвід забезпечення національної системи стійкості»** розглянуто моделі забезпечення систем стійкості на рівні міжнародних організацій, а також національних держав; розкрито кращі міжнародні практики забезпечення національної стійкості в кризові періоди.

У *підрозділі 2.1 «Моделі забезпечення національної стійкості на рівні міжнародних організацій»* доведено, що співпраця між ЄС та НАТО у сфері забезпечення стійкості набула нового виміру в контексті підтримки України. Поєднання цивільних можливостей та експертизи ЄС з військовим потенціалом та досвідом НАТО створює комплексну систему підтримки, що охоплює як безпосередню військову допомогу, так і довгострокові програми розбудови стійкості. Аналіз та адаптація підходів цих організацій стає критично важливим

для формування ефективної системи національної стійкості в умовах протидії агресору та післявоєнного відновлення.

Основні підходи до забезпечення національної стійкості НАТО та ЄС базуються на інтеграції цивільних та військових компонентів. При цьому ЄС зосереджується на довгострокових структурних трансформаціях, орієнтованих на сталий розвиток та регуляторні механізми, тоді як НАТО надає пріоритет швидкому реагуванню та забезпеченню військової готовності. Важливу роль у протидії гібридним загрозам відіграє співпраця між НАТО та ЄС, особливо у сфері стратегічної комунікації та кіберзахисту. Спільні зусилля цих організацій підвищують ефективність реагування на багатовимірні загрози, включаючи інформаційні війни та кіберзагрози.

У *підрозділі 2.2 «Моделі забезпечення національної стійкості на рівні національних держав»* показано, що моделі національної стійкості держав формуються з урахуванням унікальних соціальних, економічних і політичних детермінантів. Вони інтегрують інституційну гнучкість, функціональну адаптивність та стратегічне планування для ефективного реагування на багатовекторні кризи. Порівняльний аналіз моделей національної стійкості різних країн світу дозволив визначити їхню ефективність залежно від конкретного геополітичного, соціально-економічного та безпекового контексту. Системне врахування сильних і слабких сторін моделей сприяє формуванню адаптивних стратегій забезпечення стійкості держав.

Ефективна протидія багатовекторним загрозам потребує розвитку адаптивних механізмів стійкості через багатостороннє співробітництво між державами та міжнародними організаціями. Розвиток спільних навчань, обмін розвідданими та стандартизація методик реагування формують основу для зміцнення колективної стійкості Європи.

Модель національної стійкості – це концептуально-практична система організації та функціонування механізмів забезпечення державної стабільності, що об'єднує сукупність взаємопов'язаних компонентів, принципів, методів та інструментів. Удосконалений підхід до типологізації моделей забезпечення

національної стійкості включає їх поділ за масштабом охоплення, спрямованістю, механізмами реалізації та інституційною структурою. Такий підхід забезпечує комплексне розуміння різних аспектів національної стійкості.

У **підрозділі 2.3 «Міжнародні практики забезпечення національної стійкості у кризові періоди»** аргументовано, що багатовимірний підхід до оцінки ризиків дозволяє ідентифікувати основні вразливості системи та сприяє розробці цільових механізмів нейтралізації негативних наслідків кризових явищ. Це формує підґрунтя для створення адаптивної системи національної безпеки. Інтеграція передових технологій у моделі забезпечення національної стійкості створює нові можливості для підвищення ефективності управління кризами через використання штучного інтелекту, блокчейн-технологій та цифрової трансформації державного управління.

На основі аналізу досвіду Ізраїлю, Німеччини, Естонії, Республіки Корея та Сінгапуру розроблено механізм імплементації міжнародних практик в українську систему національної стійкості з урахуванням специфічних умов України. Це сприятиме підвищенню здатності держави ефективно протидіяти сучасним загрозам і забезпечувати довготривалу національну стійкість.

У **третьому розділі «Місце та роль системи національної стійкості в структурі національної безпеки України»** схарактеризовано основи концептуального осмислення національної безпеки, а також особливості державної політики України щодо забезпечення стійкості на регіональному рівні та рівні територіальних громад.

У **підрозділі 3.1 «Міжнародні практики забезпечення національної стійкості у кризові періоди»** доведено, що еволюція понять «безпека» та «національна безпека» демонструє їхній полісемантичний характер і перманентну трансформацію в умовах глобалізації та технологічного прогресу. Сучасне розуміння національної безпеки виходить за межі традиційних військово-політичних аспектів, інкорпоруючи економічні, соціальні, екологічні та інформаційні виміри, що відображає мультидисциплінарний характер безпекових студій.

Аналіз компонентної структури національної безпеки виявив її системний характер, де кожен елемент (військовий, економічний, інформаційний, екологічний тощо) перебуває у складних взаємозв'язках з іншими, формуючи інтегральну матрицю забезпечення національних інтересів. Ця холістична парадигма вимагає синергетичного підходу до формування та імплементації стратегій національної безпеки.

Сучасні тенденції у сфері національної безпеки свідчать про необхідність інтеграції елементів концепції національної стійкості в традиційні безпекові парадигми. Це вимагає розробки нових теоретико-методологічних підходів, які б дозволили синтезувати переваги обох концепцій, забезпечуючи як ефективну протидію конкретним загрозам, так і розвиток загальної адаптивності національних систем до мінливого середовища безпеки.

У *підрозділі 3.2 «Механізми забезпечення національної стійкості в системі національної безпеки України»* показано, що механізм забезпечення національної безпеки можна визначити як інтегровану систему дій, інститутів і процесів, що спрямовані на захист держави, суспільства та особистості від реальних і потенційних загроз. Цей механізм – це не лише правоохоронні органи та законні збройні формування, але й інші державні інституції, що відповідають за економічну, соціальну, екологічну, інформаційну та інші види безпеки. Ефективність механізму забезпечення національної безпеки залежить від інтеграції технологій, управлінських практик й участі громадянського суспільства, що дозволяє створити стійку систему, здатну адекватно реагувати на виклики сучасності.

Безпосередня загроза національній безпеці може суттєво зменшити здатність держави адаптуватися до змін, що підриває її стійкість. Водночас стійке суспільство, яке володіє соціальною згуртованістю та економічною стабільністю, здатне краще протистояти викликам, пов'язаним із безпекою.

Інституційна структура забезпечення національної стабільності тісно пов'язана з належним врядуванням, яке має визначені критерії для встановлення таких цілей, як: політична стабільність, верховенство права,

регуляція, формулювання політики, управління, боротьба з корупцією та відповідальність. Важливо зазначити, що слабке врядування часто поєднується з високим рівнем внутрішньої бідності, що створює складнощі у виборі ефективної практики місцевого самоврядування. У рамках глобалізації демократичні принципи та процеси децентралізації відіграють ключову роль у формуванні політики, забезпеченні участі громадян і впровадженні політичних рішень.

У підрозділі 3.3 «Характеристика державної політики України щодо забезпечення стійкості на регіональному рівні та територіальних громад» встановлено, що забезпечення стійкості регіонів та територіальних громад є ключовим фактором національної безпеки та сталого розвитку України. В умовах децентралізації, глобальних викликів та зовнішніх загроз питання формування та реалізації ефективної державної політики на локальному рівні набуває особливої актуальності. Цей розділ дисертації присвячено всебічному аналізу державної політики України щодо забезпечення стійкості на регіональному рівні та рівні територіальних громад.

Аналіз методологічних підходів до оцінки стійкості на регіональному рівні виявив різноманітність існуючих методів, включаючи системно-динамічний підхід, індексний метод, економетричний підхід, метод сценарного аналізу, мережевий аналіз та метод оцінки адаптаційного потенціалу. Кожен із цих підходів має свої переваги та обмеження, що обумовлює необхідність їх комплексного застосування для отримання всебічної оцінки регіональної стійкості. Взаємодія державних, регіональних і місцевих інституцій у забезпеченні стійкості в Україні характеризується складністю та багаторівневістю.

Визначено такі ключові аспекти ефективної взаємодії: розвиток механізмів горизонтальної та вертикальної координації, посилення інституційної спроможності на регіональному та місцевому рівнях, розвиток механізмів громадської участі та соціального діалогу, впровадження системи моніторингу та оцінки ефективності заходів із забезпечення стійкості, розвиток

міжрегіонального та міжнародного співробітництва, формування гнучких механізмів фінансування та розвиток системи раннього попередження й реагування на кризові ситуації.

У четвертому розділі **«Нормативно-інституційні засади забезпечення національної стійкості України»** йдеться про нормативні засади забезпечення національної стійкості України та інституційні передумови забезпечення стійкості в кризові періоди.

У підрозділі 4.1 *«Нормативні засади національної стійкості в Україні»* встановлено, що нормативні засади національної стійкості в Україні формують комплексну систему правового регулювання, що охоплює міжнародний, конституційний, національний та локальний рівні. Особливої актуальності питання нормативного забезпечення національної стійкості набуло в умовах повномасштабної агресії проти України, що зумовило необхідність швидкої адаптації правової системи до викликів воєнного часу. Аналіз нормативних засад національної стійкості дозволяє виявити як сильні сторони чинного нормативно-правового регулювання, так і прогалини, що потребують удосконалення для підвищення ефективності забезпечення національної стійкості України.

Конституційно-правові засади національної стійкості України формують системну та ієрархічну структуру правового регулювання, де кожен елемент виконує специфічну функцію у забезпеченні загальної стійкості держави. Основний закон встановлює фундаментальні принципи через статті 17 та 65, які визначають захист суверенітету і територіальної цілісності як пріоритетні функції держави та конституційний обов'язок громадян, створюючи правову основу для всеохопного підходу до забезпечення національної стійкості.

Особливе значення має закріплення в статті 106 Конституції України повноважень Президента у сфері національної безпеки, що забезпечує чітку вертикаль управління та координації безпекового сектору, особливо в кризових ситуаціях. Ці повноваження, разом із функціями Верховного Головнокомандувача та головуванням у Раді національної безпеки та оборони,

створюють ефективний механізм оперативного реагування на загрози національній безпеці та стійкості.

У підрозділі 4.2 «Інституційне забезпечення національної стійкості України під час кризових ситуацій» встановлено, що державні інституції відіграють вирішальну роль у забезпеченні національної стійкості, і їхня ефективність значною мірою визначена швидкістю адаптації та здатністю до випереджального управління. Рада національної безпеки і оборони, Кабінет Міністрів, силові відомства та місцеві адміністрації формують основну структуру управління в умовах кризових ситуацій.

Проте виявлені системні дисфункції, зокрема бюрократичні бар'єри, комунікаційні розриви та недостатня міжвідомча взаємодія, суттєво ускладнюють ефективність інституційного реагування. Важливим чинником є якість горизонтальних комунікацій між різними рівнями управління, що дозволяє оперативно адаптуватися до змінюваних умов і впливів, а також гарантує належну координацію між ключовими державними та місцевими інститутами.

Отже, удосконалення нормативно-правової бази у сфері забезпечення національної стійкості України є критично важливим напрямом державної політики, що потребує системного підходу до гармонізації національного законодавства зі стандартами НАТО. Особливої уваги заслуговує оновлення застарілих нормативно-правових актів та прийняття нових законів, що відповідають сучасним викликам та загрозам національній безпеці.

У підрозділі 4.3 «Перспективні напрями удосконалення системи забезпечення національної стійкості України» доведено, що ключовими елементами трансформації національної системи стійкості стали військові адміністрації, які забезпечують ефективне управління на місцевому рівні, розширення повноважень Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій, а також формування спеціалізованих підрозділів при Раді національної безпеки і оборони України та Кабінеті Міністрів України. Особливого значення набуває впровадження універсальних

механізмів координації, які забезпечують ефективну взаємодію між різними гілками влади як у мирний, так і у воєнний час.

Важливим аспектом інституційного розвитку є посилення кадрового потенціалу через впровадження міжнародних навчальних програм, активну співпрацю з НАТО та іншими міжнародними партнерами, а також створення ефективної системи професійного розвитку державних службовців. Запровадження електронних платформ для спільного планування та моніторингу кризових ситуацій, проведення регулярних навчань за участю всіх зацікавлених сторін сприяє підвищенню оперативності реагування на загрози та забезпеченню належного рівня координації між різними інституціями.

Аналіз сучасного стану кіберстійкості України демонструє необхідність системного вдосконалення механізмів захисту від кіберзагроз, що підтверджено численними інцидентами, зокрема масштабними атаками на енергетичний сектор у 2015 році та поширенням вірусу NotPetya у 2017 році. У відповідь на ці виклики варто впроваджувати інноваційні рішення, зокрема інтелектуальні системи виявлення та запобігання вторгненням (IDS/IPS), автоматизовані системи відновлення після атак, а також створювати інтегровані платформи для аналізу великих даних, що дозволить більш ефективно прогнозувати та протидіяти кіберзагрозам.

Особливого значення набуває й освітній компонент у сфері кібербезпеки, що реалізується через різноманітні ініціативи, включаючи освітній курс на платформі Дія та всеукраїнську інформаційно-освітню кампанію 2024 року, спрямовану на підвищення рівня обізнаності громадян щодо кіберзагроз. Міжнародна співпраця, зокрема з урядами Німеччини, Великої Британії та США, суттєво посилює ефективність цих освітніх програм та сприяє впровадженню передових практик захисту від кіберзагроз в умовах зростаючої складності та інтенсивності кібератак.

ВИСНОВКИ

Феномен національної стійкості є доволі новим в українській політичній науці, у той же час перспективним концептом для кращого розкриття можливостей сектору безпеки та оборони держави. Дослідження національної стійкості України як складової системи національної безпеки держави дає підстави для таких узагальнень і висновків.

Теоретичний аналіз феномену стійкості показав, що національна стійкість є відносно новим концептом у вітчизняній політичній науці, який характеризується багатовимірністю та міждисциплінарністю. Дослідження засвідчило, що феномен національної стійкості формується через унікальний синтез теоретичних напрацювань та практичного досвіду протидії реальним загрозам.

Концептуальна основа національної стійкості ґрунтується на інтеграції підходів із різних наукових дисциплін, включаючи політичні науки, міжнародні відносини, економіку, соціологію та психологію. Це міждисциплінарне підґрунтя дозволяє сформулювати цілісне розуміння стійкості як багатофакторного явища, що охоплює не лише традиційні військові аспекти безпеки, але й економічні, соціальні, інформаційні та екологічні виміри.

Ключовими моделями стійкості є адаптивні системи, які поєднують превентивні, реагуючі та відновлювальні механізми. Превентивні механізми включають раннє виявлення загроз, стратегічне планування та підготовку до можливих кризових сценаріїв. Реагуючі механізми охоплюють оперативне реагування на актуальні загрози, мобілізацію ресурсів та координацію зусиль різних інституцій. Відновлювальні механізми спрямовані на швидке відновлення нормального функціонування систем після подолання кризи та адаптацію до нових умов.

Індикатори стійкості включають здатність до швидкої трансформації управлінських механізмів, спроможність інтегрувати міжнародний досвід та готовність до комплексного реагування на гібридні загрози. Трансформація

управлінських механізмів передбачає гнучкість організаційних структур, здатність до швидкого перерозподілу ресурсів та адаптацію процедур прийняття рішень до специфіки кризових ситуацій. Особливо важливими є індикатори адаптивності системи національної безпеки до нових викликів та здатність до синергетичного поєднання методологічних підходів різних наук. Адаптивність проявляється у здатності системи навчатися на основі попереднього досвіду, впроваджувати інновації та модифікувати свою структуру відповідно до змін у безпековому середовищі. Синергетичне поєднання методологічних підходів дозволяє досягти ефекту взаємного посилення різних компонентів системи стійкості.

Методологічний підхід до аналізу національної стійкості базується на синтезі теоретико-методологічних засад політичної науки та характеризується чотирма ключовими особливостями, кожна з яких має важливе значення для комплексного розуміння феномену стійкості. По-перше, методологічний підхід забезпечує багаторівневий аналіз національної стійкості через призму взаємодії різних елементів системи національної безпеки від загальнодержавного до локального рівня. Цей багаторівневий підхід дозволяє врахувати специфіку функціонування системи стійкості на різних рівнях управління, від стратегічного планування на національному рівні до оперативного реагування на місцевому рівні. Вертикальна інтеграція між рівнями забезпечує узгодженість дій та ефективний розподіл ресурсів, що є критично важливим для успішного функціонування системи національної стійкості.

По-друге, методологічний підхід враховує динамічний характер трансформації безпекового середовища та необхідність постійної адаптації механізмів забезпечення національної стійкості. Динамічність безпекового середовища зумовлена швидкими геополітичними змінами, технологічним прогресом, еволюцією форм і методів ведення гібридних воєн та появою нових типів загроз. Методологія враховує темпоральний вимір стійкості, що включає короткострокові, середньострокові й довгострокові аспекти планування та реагування.

По-третє, методологічний підхід інтегрує кількісні та якісні методи дослідження, що дозволяє отримати комплексне розуміння як структурних, так і функціональних аспектів національної стійкості. Кількісні методи включають статистичний аналіз індикаторів стійкості, математичне моделювання сценаріїв розвитку кризових ситуацій та економетричний аналіз впливу різних факторів на рівень національної стійкості. Якісні методи охоплюють експертні оцінки, case studies, порівняльний аналіз та інтерпретативні підходи до розуміння суб'єктивних аспектів стійкості.

По-четверте, методологічний підхід забезпечує можливість порівняльного аналізу різних моделей та практик забезпечення національної стійкості в міжнародному контексті з урахуванням національної специфіки. Компаративний аналіз дозволяє виявити найкращі практики, адаптувати міжнародний досвід до українських реалій та розробити власні інноваційні підходи до забезпечення стійкості. При цьому врахування національної специфіки включає географічні, історичні, культурні, економічні та політичні особливості України.

Аналіз моделей та індикаторів стійкості дозволив виокремити найбільш релевантні для оцінки національної стійкості України. Релевантність визначалася на основі специфіки викликів, з якими стикається Україна, включаючи військову агресію, гібридні загрози, економічні виклики та необхідність одночасного проведення реформ у різних сферах. Ключові індикатори національної стійкості України такі: підвищення адаптивності системи національної безпеки, диверсифікація механізмів реагування на загрози, активізація участі громадськості в забезпеченні безпеки, оптимізація ресурсного управління та збільшення стратегічної автономії.

Підвищення адаптивності системи національної безпеки передбачає розвиток здатності швидко реагувати на нові виклики та загрози, модифікувати організаційні структури та процедури відповідно до змін у безпековому середовищі. Це включає впровадження гнучких механізмів управління,

розвиток культури інновацій у безпековому секторі та створення систем раннього попередження.

Диверсифікація механізмів реагування на загрози означає розширення арсеналу інструментів та методів протидії різним типам загроз. Це включає військові, дипломатичні, економічні, інформаційні та правові інструменти, а також розвиток міжсекторального співробітництва та залучення недержавних акторів до процесу забезпечення безпеки. Важливим елементом національної стійкості є активізація участі громадськості в забезпеченні безпеки, що включає розвиток громадянської оборони, волонтерського руху, територіальної оборони та громадського моніторингу безпекової ситуації.

Особливо важливими є індикатори функціональної інтеграції національної стійкості через стратегічні, інституційні, операційні та когнітивні рівні. На стратегічному рівні індикатори визначають загальний напрям безпекової політики, включаючи формулювання національних інтересів, визначення пріоритетів та розробку довгострокових стратегій. На інституційному рівні індикатори відображають ефективність реформування структур, що включає модернізацію органів державної влади, створення нових інституцій та оптимізацію взаємодії між різними відомствами.

На операційному рівні індикатори оцінюють конкретні механізми зміцнення критичної інфраструктури, включаючи захист енергетичних об'єктів, транспортних мереж, інформаційних систем та інших стратегічно важливих об'єктів. На когнітивному рівні індикатори демонструють формування нових моделей мислення з принципами адаптивності, що включають розвиток стратегічної культури, підвищення рівня безпекової свідомості та формування навичок критичного мислення.

Досвід міжнародних організацій, зокрема НАТО та ЄС, свідчить про важливість комплексного підходу, який інтегрує військові, цивільні та економічні компоненти в стратегії реагування на сучасні виклики. Аналіз практик цих організацій дозволяє виділити ключові принципи та механізми, які можуть бути адаптовані для українського контексту. НАТО демонструє високу

адаптивність у протидії військовим загрозам, спираючись на централізовану командну структуру та багаторівневу інтеграцію між державами-членами. Альянс розвинув комплексну систему колективної оборони, що включає не лише традиційні військові загрози, але й гібридні атаки, кіберзагрози та інформаційні операції. Важливим елементом підходу НАТО є принцип "360-градусної безпеки", який передбачає готовність до протидії загрозам з усіх напрямків та у всіх сферах. Інституційна архітектура НАТО характеризується чіткою ієрархією командування, стандартизованими процедурами та регулярними навчаннями. Система планування оборони включає довгострокові цикли планування, що дозволяють державам-членам координувати свої оборонні зусилля та розвивати сумісні спроможності.

ЄС орієнтується на довгострокові трансформації, спрямовані на економічну інтеграцію, розвиток регуляторних механізмів та посилення інституційної спроможності. Підхід ЄС до стійкості характеризується акцентом на превентивних заходах, структурних реформах та розбудові спроможностей. Особливою рисою є інтеграція питань стійкості у всі сфери політики ЄС, від економічної до зовнішньої політики. Механізми ЄС включають Європейський фонд миру, програми розбудови спроможностей, системи раннього попередження та кризового реагування. Важливим елементом є підтримка реформ у країнах-партнерах через технічну допомогу, фінансування та передачу найкращих практик.

Взаємодія між ЄС та НАТО створює синергетичну основу для формування адаптивних стратегій протидії багатовекторним загрозам, включаючи гібридні атаки, кіберзагрози та інформаційні війни. Ця співпраця реалізується через спільні ініціативи у сфері кібербезпеки, протидії гібридним загрозам, мобільності військ та розбудови спроможностей партнерів. Особливо важливим є розвиток спільних підходів до аналізу загроз та координації реагування на кризи. Успішна адаптація до багатовекторних загроз у кризові періоди залежить від інтеграції інноваційних технологій, ефективних комунікаційних стратегій, динамічних інституційних механізмів та широкої

міжнародної співпраці. Аналіз міжнародного досвіду виявив декілька ключових моделей, які продемонстрували свою ефективність у різних контекстах.

Моделі стійкості НАТО та ЄС акцентують на поєднанні військових і цивільних компонентів для ефективного реагування на гібридні, військові та інформаційні кризи. Інтеграція військових і цивільних елементів передбачає координацію між силовими структурами та цивільними відомствами, залучення приватного сектору до забезпечення безпеки та розвиток механізмів державно-приватного партнерства. Досвід окремих країн підкреслює важливість національної специфіки в розробці стратегій стійкості. Ізраїль демонструє ефективну модель "суспільства стійкості", що базується на всеохопній підготовці населення до кризових ситуацій, розвиненій системі цивільної оборони та інтеграції військових і цивільних структур. Особливістю ізраїльської моделі є поєднання високого рівня технологічного розвитку з традиційними методами мобілізації суспільства.

Німеччина розвинула комплексну систему управління кризами, що включає федеральні, регіональні та місцеві рівні координації. Німецька модель характеризується акцентом на превентивних заходах, розбудові спроможностей та міжнародній співпраці. Особливо важливим є досвід інтеграції східних земель та адаптації до нових безпекових викликів після об'єднання.

Австралія розробила унікальну модель стійкості до природних катастроф, що включає раннє попередження, евакуацію населення та швидке відновлення. Австралійський досвід демонструє важливість регіональної координації, залучення волонтерів та використання сучасних технологій для моніторингу та прогнозування загроз.

Сінгапур представляє модель "розумної стійкості", що базується на широкому використанні цифрових технологій, даних та штучного інтелекту для управління ризиками й реагування на кризи. Сінгапурська модель включає цифрові платформи для координації дій різних відомств, системи прогнозування та моделювання кризових сценаріїв. Ці практики містять розширення системи територіальної оборони, інтеграцію медіаграмотності в

освіту, створення платформ для аналізу великих даних і прогнозування криз. Територіальну оборону розглядають як ключовий елемент національної стійкості, що включає не лише військові аспекти, але й цивільну оборону, захист критичної інфраструктури та підготовку населення.

У сучасних геополітичних умовах концепція національної стійкості стає основоположною в системі національної безпеки України. Геополітичний контекст характеризується підвищенням ролі гібридних загроз, зростанням значення інформаційної сфери, поширенням транснаціональних викликів та необхідністю адаптації до швидких змін у міжнародному безпековому середовищі. Упровадження елементів стійкості в традиційні безпекові механізми вимагає переосмислення принципів забезпечення національних інтересів та основ безпекової політики. Це переосмислення включає перехід від статичного розуміння безпеки до динамічного, від секторального підходу до комплексного, від реактивних заходів до превентивних та адаптивних стратегій.

Національна стійкість постає не лише як альтернатива класичним концепціям національної безпеки, але й як доповнюючий елемент, що підвищує адаптивність системи до нових викликів. Класичні концепції національної безпеки зосереджені переважно на військових загрозах та державних акторах, тоді як концепція стійкості розширює розуміння безпеки, включаючи недержавних акторів, транснаціональні загрози та нетрадиційні сфери безпеки.

Інтеграція концепції стійкості в систему національної безпеки передбачає модифікацію існуючих інституцій, процедур та практик. Це включає розширення мандатів безпекових органів, створення нових координаційних механізмів, розвиток міжсекторального співробітництва та залучення громадськості до процесів забезпечення безпеки.

Імплементация концепції вимагає зміни підходів до управління – переходу від лінійних до нелінійних, синергетичних моделей, які враховують складність сучасних загроз та розвиток нових методологій для аналізу динаміки безпекового середовища. Лінійні моделі управління базуються на припущенні

про передбачуваність та контрольованість процесів, тоді як нелінійні моделі враховують елементи невизначеності, складні взаємодії та емерджентні властивості систем.

Синергетичні моделі управління передбачають координацію зусиль різних акторів для досягнення ефекту взаємного посилення. Це включає горизонтальну координацію між різними відомствами та секторами, вертикальну координацію між різними рівнями управління та міжнародну координацію з партнерами та союзниками. Державна політика України щодо забезпечення національної стійкості на локальному рівні характеризується кількома особливостями, які відображають специфіку української системи державного управління та виклики, з якими стикається країна.

По-перше, відсутність єдиного законодавчого акту компенсується низкою стратегічних документів, що створюють основу для розробки заходів на регіональному й місцевому рівнях. Ці документи включають Стратегію національної безпеки, стратегії розвитку окремих регіонів, програми місцевого розвитку та плани реагування на надзвичайні ситуації. Фрагментарність законодавчої бази створює виклики для координації, але водночас забезпечує гнучкість в адаптації до місцевих умов.

Розробка єдиного законодавчого акту з питань національної стійкості залишається актуальним завданням, яке дозволить систематизувати існуючі підходи, усунути прогалини та забезпечити більш ефективну координацію між різними рівнями управління.

По-друге, спостерігається тенденція до децентралізації повноважень і ресурсів, що стимулює розвиток локальних стратегій підвищення стійкості громад. Реформа децентралізації передала значні повноваження та ресурси на місцевий рівень, що створило можливості для розвитку інноваційних підходів до забезпечення стійкості. Територіальні громади отримали більше свободи у визначенні пріоритетів розвитку та розподілі ресурсів. Локальні стратегії стійкості включають заходи з підвищення енергетичної незалежності, розвитку місцевої економіки, зміцнення соціальної згуртованості та підготовки до

надзвичайних ситуацій. Особливо важливим є розвиток спроможностей громад до самоорганізації та взаємодопомоги.

Політика орієнтована на розвиток інституційної спроможності на регіональному та місцевому рівнях, включаючи навчання персоналу, впровадження сучасних управлінських практик та забезпечення необхідними ресурсами. Розбудова спроможностей включає технічну підготовку персоналу, впровадження систем електронного врядування, розвиток аналітичних спроможностей та створення систем моніторингу й оцінки.

Акцент робимо на вдосконаленні механізмів горизонтальної та вертикальної координації між різними рівнями управління та підтримці міжмуніципального співробітництва. Горизонтальна координація включає співпрацю між різними відомствами на одному рівні управління, а вертикальна координація забезпечує узгодженість дій між національним, регіональним і місцевим рівнями.

Важливим аспектом є інтеграція питань забезпечення стійкості в загальні стратегії регіонального та місцевого розвитку. Це передбачає включення індикаторів стійкості в системи планування й моніторингу розвитку, інтеграцію заходів підвищення стійкості в бюджетне планування та координацію з іншими політиками.

Інституційна архітектура національної стійкості України сформована як багаторівнева система реагування, яка об'єднує державні органи, органи безпеки й реагування, економічні інституції та органи місцевого самоврядування. Ця система має складну структуру взаємодій та розподіл повноважень між різними інституціями.

Ключовими інституціями на національному рівні є Рада національної безпеки і оборони України, яка виконує функції координації безпекової політики та стратегічного планування, Кабінет Міністрів України, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері національної безпеки, силові відомства, включаючи Міністерство оборони, Службу безпеки України,

Національну поліцію та інші спеціалізовані органи, а також місцеві адміністрації, які реалізують політику на регіональному та місцевому рівнях.

Структура інституційної архітектури включає також спеціалізовані агенції, а саме: Державну службу України з надзвичайних ситуацій, Національне агентство з питань запобігання корупції, кіберполіцію та інші органи, які мають специфічні функції в забезпеченні різних аспектів національної стійкості. Еволюція інституційного забезпечення відбувається через системні трансформації, спричинені кризовими подіями: від Революції Гідності та анексії Криму до повномасштабного російського вторгнення. Кожен етап мав нові виклики та потребу в адаптації інституцій, що призводило до посилення функцій державних інституцій, включаючи цифровізацію державних послуг і створення міжвідомчих антикризових платформ.

Революція Гідності 2013–2014 років стала каталізатором для початку реформ у сфері національної безпеки. Анексія Криму та початок військових дій на сході України виявили серйозні недоліки наявної системи безпеки та необхідність її кардинального реформування. Це призвело до створення нових інституцій, модифікації існуючих структур та розробки нових стратегічних документів.

Повномасштабне російське вторгнення 2022 року стало найбільшим викликом для системи національної стійкості України. Цей період характеризується мобілізацією всіх ресурсів держави, активізацією міжнародної співпраці та впровадженням надзвичайних заходів реагування. Досвід воєнного часу виявив як сильні, так і слабкі сторони інституційної архітектури.

Цифровізація державних послуг стала важливим елементом підвищення стійкості системи державного управління. Впровадження електронних сервісів дозволило забезпечити безперервність надання державних послуг навіть в умовах військових дій та зруйнування фізичної інфраструктури.

На інституційному рівні необхідна трансформація системи державного управління через створення спеціалізованих підрозділів при Раді національної

безпеки і оборони та Кабінеті Міністрів України для забезпечення єдиного підходу до управління ризиками. Важливим є впровадження багаторівневої системи прогнозування та реагування на загрози з використанням технологій штучного інтелекту та великих даних для переходу від реактивного до проактивного підходу. На практичному рівні потрібно створити інтегровану систему моніторингу та раннього попередження загроз на основі сучасних технологічних рішень, включаючи квантову криптографію та блокчейн. Необхідне формування регіональних центрів реагування на кризові ситуації з відповідними повноваженнями та ресурсами, а також впровадження інноваційних фінансових інструментів для підтримки критичних секторів економіки та стимулювання інвестицій у стратегічні виробництва.

Використання штучного інтелекту дозволить автоматизувати процеси аналізу великих обсягів інформації, виявити приховані закономірності та надавати рекомендації щодо оптимальних стратегій реагування. Великі дані можуть містити інформацію з різних джерел: соціальних мереж, економічних показників, метеорологічних даних, геополітичної аналітики тощо.

Дослідження національної стійкості України як складової системи національної безпеки держави засвідчило формування унікального підходу, що поєднує теоретичні напрацювання з практичним досвідом протидії реальним загрозам. Інтеграція концепту національної стійкості в систему національної безпеки України є важливим кроком для відповіді на сучасні виклики та вимагає системних змін на всіх рівнях управління. Перспективи взаємодії традиційних і нових підходів у сфері національної безпеки можуть стати вирішальним фактором для формування більш адаптивної та ефективної системи захисту національних інтересів України в умовах глобальної нестабільності.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Назаров М. Національна стійкість України: від концептуальних засад до практичної реалізації. *Politicus*. 2020. № 1. С. 64–69 (DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2020-2-64-69>).
2. Назаров М. Соціальна стійкість на рівні територіальних громад в умовах сучасних викликів. *Politicus*. 2022. № 2. С. 54–59 (DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-2.9>).
3. Назаров М. Соціальна стійкість як ресурс для післявоєнного відновлення територіальних громад в Україні. *Politicus*. 2023. № 3. С. 42–55 (DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.6>).

Статті у виданнях, що індексуються у міжнародних наукометричних базах даних Scopus та Web of Science

4. Sadivnychy V., Nazarov M., Lebid A., Shevchenko N. People's information security during a pandemic and in the post-pandemic period as a systemic phenomenon in terms of their protectedness. *International Journal of Media and Information Literacy*. № 6 (1). Bratislava, 2021. P. 193–200. DOI: <https://doi.org/10.13187/ijmil.2021.1.193> (**Scopus, Q2**). Особистий внесок здобувача – 30%, полягає у концептуалізації дослідження, зборі та обробці даних, а також формулюванні висновків дослідження.
5. Reznik O., Bondarenko O., Horobets N., Kostenko A., Nazarov M. Problem aspects of interaction of law enforcement authorities in the field of countering money laundering. *Amazonia Investiga*. № 10 (48). Florencia, 2021. P. 170–180. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.48.12.18> (**WoS, Q3**). Особистий внесок здобувача – 20%, полягає у формулюванні методології дослідження, макету опитувальника для соціологічного дослідження, зборі та обробці даних, а також формулюванні висновків дослідження.
6. Lebid A., Nazarov M., Shevchenko N. Information Resilience and Information Security as Indicators of the Level of Development of Information and Media Literacy. *International Journal of Media and Information Literacy*. № 6 (2).

Bratislava, 2022. P. 354–363. DOI: <https://doi.org/10.13187/ijmil.2021.2.354> (**Scopus, Q3**). Особистий внесок здобувача – 40%, полягає у виборі методології дослідження, зборі та обробці даних, а також формулюванні висновків дослідження.

7. Lebid A., Vashyst K., Nazarov M. Information Resilience as a Means of Countering the Socio-Psychological Strategies of Information Wars. *International Journal of Media and Information Literacy*. № 7 (1). Bratislava, 2022. P. 157–166. DOI: <https://doi.org/10.13187/ijmil.2022.1.158> (**Scopus, Q3**). Особистий внесок здобувача – 40%, полягає у концептуалізації дослідження, зборі та обробці даних, а також формулюванні висновків дослідження.

8. Lebid A., Nazarov M., Medvid O. Information Security of UN Sustainable Development Goals Implementation. *International Journal of Media and Information Literacy*. № 7 (2). Bratislava, 2022. P. 487–498. DOI: <https://doi.org/10.13187/ijmil.2022.2.487> (**Scopus, Q3**). Особистий внесок здобувача – 40%, полягає у виборі методології дослідження, зборі та обробці даних, а також формулюванні висновків дослідження.

9. Lebid A., Stepanov V., Nazarov M. Use of the OSINT-Technologies for Civil Society Institutions. *International Journal of Media and Information Literacy*. № 8 (1). Bratislava, 2023. P. 114–121. DOI: <https://doi.org/10.13187/ijmil.2023.1.114> (**Scopus, Q3**). Особистий внесок здобувача – 40%, полягає у виборі методології дослідження, зборі та обробці даних, а також формулюванні висновків дослідження.

10. Lebid A., Stepanov V., Nazarov M. The Informational Components of Social Resilience Within Realization of the UN Sustainable Development Goals. *International Journal of Media and Information Literacy*. № 8 (2). Bratislava, 2023. P. 324–338. DOI: <https://doi.org/10.13187/ijmil.2023.2.324> (**Scopus, Q3**). Особистий внесок здобувача – 30%, полягає у виборі методології дослідження, зборі та обробці даних, а також формулюванні висновків дослідження.

11. Kostenko A., Semenov V., Osetrova O., Stepanov V., Nazarov M. Resilience and vulnerability of Ukrainians: The role of family during the war. *Problems*

and Perspectives in Management. № 22 (1). Sumy, 2024. P. 432–445. DOI: [https://doi.org/10.21511/ppm.22\(1\).2024.35](https://doi.org/10.21511/ppm.22(1).2024.35) (Scopus, Q2). Особистий внесок здобувача – 20%, полягає у виборі методології дослідження, зборі та обробці даних, а також формулюванні висновків дослідження.

12. Esbit S., Kaim A., Kimhi S., Bankauskai D., Baran D. et al. Hope and Distress: A Cross-Country Study Amid the Russian-Ukrainian War. *Stress and Health*. № 41 (2). Washington, 2025. P. 1–14. DOI: <https://doi.org/10.1002/smi.70033> (Scopus, Q1). Особистий внесок здобувача – 30%, полягає у концептуалізації дослідження, обробці даних, а також формулюванні висновків дослідження.

Статті в іноземних журналах

13. Lebid A., Nazarov M., Kostenko A., Stepanov V. Social resilience in terms of the UN Sustainable Development Goals. *Consortio – Journal of Economics, Social Sciences, Law and Education*. № 1. Warsaw, 2023. P. 42–68. Особистий внесок здобувача – 30%, полягає у виборі методології дослідження та формулюванні висновків.

Розділ у монографії:

14. Nazarov M. National Resilience and Post-war Reconstruction of Ukraine. In: Nate, S. (eds) *Ukraine's Journey to Recovery, Reform and Post-War Reconstruction. Contributions to Security and Defence Studies*. Springer, Cham. 2025. P. 63-73. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-66434-2_5.

Статті та матеріали конференцій:

15. Лебиль А, Назаров М., Рожок В., Тимофєєва Т. Система соціальних гарантій для українських трудових мігрантів у Польщі. *Ввічливість. Humanitas: матеріали науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців* (м. Луцьк, 12-13 лютого 2022 р.). Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022. С. 70–78.

16. Оропай А., Коваль Ю., Назаров М. Меми як соціокомунікативна технологія в медіапросторі. *Сучасний масовокомунікаційний простір: історія, реалії, перспективи: матеріали науково-практичної конференції студентів,*

аспірантів та молодих науковців (м. Суми, 26-27 травня 2022 р.). Суми: Сумський державний університет, 2022. С. 87–92.

17. Назаров М., Лимонько А. Проекти ОЕСР та інших міжнародних організацій у сфері розбудови національної стійкості. *PROКиїв*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 13-15 травня 2023 р.). Київ: Київська міська державна адміністрація та Комунальна науково-дослідна установа «Науково-дослідний інститут соціально-економічного розвитку міста», 2023. С. 315–318.

18. Назаров М. Основні етапи російсько-української війни 2022-2024 рр. *Суспільно-політичні процеси в Україні та світі*: матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Суми, 28 травня 2024 р.). Суми: Сумський державний університет, 2024. С. 110–114.

19. Назаров М., Лимонько А. Специфіка добору моделі забезпечення національної стійкості в різних державах. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень*: матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та аспірантів (м. Луцьк, 14-15 травня 2024 р.). Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2024. С. 470–475.

20. Назаров М., Шеденко З. Стратегічна концепція НАТО: ключові загрози на політичній карті світу. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства*: матеріали десятої Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів, викладачів та співробітників (м. Суми, 27-28 квітня 2023р.). Суми: Сумський державний університет, 2023. С. 291–295.

АНОТАЦІЯ

Назаров М. С. Підходи та механізми забезпечення національної стійкості України як складової системи національної безпеки. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – Політичні інститути та процеси. – Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2025.

Вплив гібридної агресії Російської Федерації (далі – РФ) проти України особливо активно став проявлятися починаючи з 2014 року. Революція Гідності стала символічним тригером для керівництва РФ, що сигналізував про різку зміну зовнішньополітичного вектору розвитку України. Анексія Криму, військові дії на сході України, а також перманентні інформаційно-психологічні операції актуалізували необхідність пошуку асиметричних відповідей. Зіштовхнувшись з більш ресурсно сильним суперником, Україна шукає альтернативні способи реагування на російську загрозу. Концепт національної стійкості та його практичне втілення в українські реалії може стати потенційним рішенням цієї безпекової дилеми. Сильне громадянське суспільство має важливе значення в контексті національної стійкості та безпеки, адже саме цей інститут стає важливим фактором безпеки поруч із державними інститутами.

Концепт національної стійкості є вкрай перспективним для теоретичних розробок і практичних реалізацій. Суть концепту полягає в інституціоналізації партнерських стосунків державних інститутів та громадського сектору в питаннях національної безпеки. Суть стійкості полягає у здатності суспільства в партнерстві з владою долати різного роду кризи та конфлікти з мінімальними втратами та можливістю швидкого відновлення. Стійкість пов'язана з суспільною довірою та здатністю до самоорганізації.

Розроблено комплексну типологізацію моделей національної стійкості за чотирма критеріями: масштабом охоплення (локальні, національні, регіональні), спрямованістю (військово-орієнтовані, цивільно-орієнтовані, комплексні),

механізмами реалізації (централізовані, децентралізовані) та інституційною структурою (державно-центричні, суспільно-орієнтовані, державно-приватні партнерства).

Реалізовано концептуально-методологічний підхід до аналізу кореляції між типологією кризових ситуацій та їх викликами для національної стійкості через системне дослідження детермінант виникнення, масштабів впливу та рівнів загроз, що дозволило поглибити розуміння їх впливу на безпекові, економічні, соціальні та інституційно-управлінські аспекти держави.

Ключові слова: національна стійкість, національна безпека, багаторівневі загрози, громадянське суспільство, управління ризиками, цифровізація державних послуг, стійкість громад, військово-цивільне співробітництво, інфраструктура безпеки, резильєнтність, соціальна стійкість, повоєнна відбудова, глобальна безпека, воєнний час, російсько-українська війна; російська агресія, національна єдність, громадський активізм.

ANNOTATION

Nazarov M. S. Approaches and mechanisms for ensuring the national resilience of Ukraine as a component of the national security system. – Qualification scientific work on the rights of manuscript.

The dissertation for acquisition of a scientific degree of the Doctor of political sciences on a specialty 23.00.02 – political institutes and processes. – Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, 2025.

The influence of the hybrid aggression of the Russian Federation (hereinafter referred to as the RF) against Ukraine began to manifest itself especially actively starting from 2014. The Revolution of Dignity became a symbolic trigger for the leadership of the RF, signaling a sharp change in the foreign policy vector of Ukraine's development. The annexation of Crimea, military actions in eastern

Ukraine, as well as permanent information and psychological operations actualized the need to find asymmetric responses. Faced with a more resource-strong opponent, Ukraine is looking for alternative ways to respond to the Russian threat.

The concept of national resilience and its practical implementation in Ukrainian realities can become a potential solution to this security dilemma. A strong civil society is of great importance in the context of national resilience and security, because this institution is becoming an important security factor alongside state institutions.

The concept of national resilience is extremely promising for theoretical developments and practical implementations. The essence of the concept is the institutionalization of partnership relations between state institutions and the public sector in matters of national security. The essence of resilience is the ability of society in partnership with the authorities to overcome various crises and conflicts with minimal losses and the possibility of rapid recovery. Resilience is associated with public trust and the ability to self-organize.

A comprehensive typology of national resilience models has been developed based on four criteria: scope (local, national, regional), focus (military-oriented, civilian-oriented, integrated), implementation mechanisms (centralized, decentralized), and institutional structure (state-centric, public-oriented, public-private partnership).

A conceptual and methodological approach to analyzing the correlation between the typology of crisis situations and their challenges for national resilience has been implemented through a systematic study of the determinants of occurrence, the scale of impact, and levels of threats, which allowed us to deepen our understanding of their impact on the security, economic, social, and institutional and managerial aspects of the state.

Conceptual approaches to the formation of a multi-level system of legal regulation of national resilience based on the interaction of the international, constitutional, national and local levels, taking into account their functional specifics, coordination mechanisms and adaptation to modern security challenges, are substantiated.

A functional model of interaction between key institutional actors for ensuring national resilience in crisis situations has been formed, in particular a mechanism for

vertical management, horizontal coordination, and ensuring national resilience through effective operational response.

Keywords: national resilience, national security, multi-level threats, civil society, risk management, digitalization of public services, community resilience, civil-military cooperation, security infrastructure, resilience, social resilience, post-war reconstruction, global security, wartime, Russian-Ukrainian war; Russian aggression, national unity, civic activism.

Підписано до друку 19.08.2025 р. Формат 60х84 1/16. Папір офсетний.

Обсяг 1,90 ум. друк. арк. 1,90 обл.-вид. арк.

Наклад 100 пр. Зам. 56. Виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. +380669362549).